

KAREL ČAPEK

OBRÁZKY Z HOLANDSKA¹

Slušelo by se zajisté, abych vraceje se ze země nizozemské vám popsal a vykreslil především typické tváře tamního lidu. Nuže, pokud se týče pánů burgemestrů, radních, učenců a jiných notabilit, odkazuji vás na Flincka, de Keysera, Troosta, Eliase a Rembrandta a Sandrarta a jiné holandské mistry století sedmnáctého; neboť od té doby se Holanďané nijak podstatně nezměnili až na to, že už nenosí krejzlíky, bandelíry, kyrusy a jiný válečný postroj. Ale záleželi vám více na typických tvářích starých nizozemských námořníků, kalvinistů a farmářů, konstatuji, že se dosud sem tam skutečně vyskytnou; já sám jsem viděl po jednom exempláři v Utrechtu, na nádraží v Goudě a v tramvaji u Leidenu a velmi jsem se potěšil onou vzácnou hříčkou přírody, která se jmenuje národní typ.

Avšak ježto jsem se ocitl v Haagu v prostředí značně mezinárodním, a sice na kongrese PEN klubů, mohu vám podat zprávu o řadě literárních tvářích, které jsem tam potkal. Bylo jich tam na tři sta padesát, ale některé se mi nepodařilo nakreslit; vracím se bez belgického chlapíka Pierarda a bez Borise Sokolova a bez Kadena Bandrowského a bez tolika jiných; ale zato tady je, hle, John Galsworthy, bělejší, než býval dříve, s tváří světlou a jemnou, jako by byla ozářená světlem měsíčním; velmi rovný a rezervovaný; anglický gentleman ve stavu zduchovění.

Ta dobře kulatá hlava s krátkozrakýma očima, to je George Duhamel, francouzský básník a kritik a bývalý doktor, jeden z těch lidí, kteří dělají svědomí soudobé Evropy; a tento usmívající se muž je Desider Kosztolányi, maďarský básník; usmívá se proto, aby dal najevo, že se nezlobí na naše úřady, které mu nechtěly povolit pobyt na naší půdě. Jeho úsměv je jako kola šířící se na tiché vodě – řekl bych, že dělá ještě kruhy kolem jeho hlavy.

¹ Převzato z: Čapek K., *Obrázky z Holandska: Cesta na sever*, Praha 1980 (redakčně upraveno).

Hermon Ould, sekretář v ústředí PEN, autor pohádek pro děti, pravý chlapecký Angličan a drobátko Ir, člověk hubatý a milý,

a tento germánsky bůh je německý básník Theodor Däubler, jehož hrdinské vousy zčásti marně zakrývají líci vlídnou a spravedlivou, tvář moudrého a slunného poety;

tento muž sveřepých čelistí, černý a snědý, nemá být nikdo jiný než Jakob Wassermann, romanciér, muž trochu zamračený a nemluvný,

zatímco tento počerný muž, Francouz Benjamin Crémieux, organizátor těkavého stádce literárního, rozhrnuje oponu své brady překypujícím úsměvem.

Šalom Asch, básník žargonu, Haličan původem, hovorný a srdečný žid, a jeho dvojník, Jihoslovan Dučić; aby si člověk ty dva nepletl, říkalo se na kongrese: “Když si myslíte, že mluvíte s Aschem, tak je to Dučić; když si myslíte, že mluvíte s Dučićem, tak je to Šalom Asch, – jen podle toho je rozeznáte.”

Tyto černé vousy znamenají sochaře Meštroviće, vážného a pomenšího muže; kdyby byl tak dlouhý jako náš Horejc, dělal by snad sošky, ale jsa spíše drobný, dělá sochařinu v nadživotním formátě.

A nakonec úsměv Johana Fabricia; je to jediný Holanďan, kterého jsem drobátko trefil, a ten ještě není typický; neboť typický Holanďan je spíše uzavřený a jaksi důstojný.

Opouštěje tímto úsměvem mezinárodní půdu kongresu rád bych podotkl, že se obyčejně mylně vykládá babylónské změtení jazyků. Změtení jazyků nenastává tím, že každý mluví jiným jazykem, nýbrž tím, že každý mluví najednou několika jinými jazyky. Pokud člověk mluví svým vlastním jazykem, i kdyby to činil jen sám k sobě, není, pravím, žádného změtení; ale začne-li říkat například, ani o tom nevěda: “Yes, mijnheer, ce soir it is hier schrecklich horko,” pak teprve dospěl k onomu složitému lingvistickému stavu, o kterém se zmiňuje bible líčíc první mezinárodní kongres, konaný u příležitosti slavnostního zahájení babylónské věže.

O POZNÁVÁNÍ CIZÍCH ZEMÍ

Ve většině případů prochází dnešní pocestný cizími zeměmi tak říkajíc v opačném směru k vývoji dějin. Na začátku jeho nových poznatků stojí obyčejně hlavní nádraží hlavního města; teprve pak, pomalu a krok za krokem, postupuje k věcem starším a starším, tedy řekněme ke katedrálám, starému umění a amsterodamským židům, až posléze docela na konci své pouti objevuje sám hlas země, jako je bučení černobílé krávy nebo skřípání kol větrného mlýna. Tedy první jeho dojem zpravidla je, že všechny končiny světa jsou celkem stejné (krom té ztracené měny); závěrečný jeho dojem pak bývá, že bez konce různé a krásné jsou končiny světa; ale k tomu dojmu dochází obyčejně, když už je na to pozdě a kdy zase nasedá do vlaku na hlavním nádraží hlavního města, pomalu už zapomínaje, co viděl.

O MĚSTECH NIZOZEMSKÝCH

Tož abych to bral po pořádku, první čistě holandský dojem (krom těch zelených lokomotiv s mosaznou přilbou na zádech) jsou cihly. A okna. A hlavně velocipédy. A hlavně cihly a okna. Ty cihly, to je lokální barva Hollandu: zelený kraj a v něm domečky z drobných červených, bíle spárovaných cihel, domečky s velkými jasnými okny a zelený kraj s cestami z cihel, po kterých si to tiše hasí velocipédy od jednoho červeného domečku ke druhému; a ty domečky jsou krom z červených cihel udělány hlavně z oken, ze samých oken čistých a velikých a bíle rámovaných, přerostaně dělených a dimenzovaných: neboť vězte, že nizozemské stavitelství si dává nejvíce záležet na oknech: zeď je zeď, ale okno, to je díra, element tvárný, který může být větší nebo menší nebo širší nebo vyšší, což, jak se zdá, téměř stačí individualistickým potřebám této země.

A pak tedy ty velocipédy. Viděl jsem už ledacos, ale tolik kol, jako například v Amsterdamě, jsem ještě neviděl; to už nejsou kola, nýbrž něco hromadného, roje, hejna, kolonie velocipédů, něco podobného bujení bakterií nebo hemžení nálevníků nebo víření mušek; nejkrásnější to je, když strážník na chvíli zastaví proud kol, aby se mohlo přejít přes ulici, a pak opět velkodušně otevře cestu: tu vyrazí celý roj cyklistů, vedený několika přeborníky v kalupu, a šlape si to dál s fantastickou hromadností komářího tance. Znalci místních poměrů ujišťují, že v Nizozemí je toho času na půltřetího miliónu kol, což znamená, že na tři obyvatele, včetně s nemluvnaty, námořníky, královskou rodinou a chovanci chudobinců, připadá jeden velocipéd.

Já je nepočítal, ale zdá se mi, že jich bude spíš drobátko víc. Říká se, že tady stačí sednout na kolo, a ono to jede samo; tak hladká a rovná je ta země.

Viděl jsem jeptišky na kole a sedláky, kteří na kole vedli krávu; lidé svačí na kole a vozí na kole své děti a své psy a milenci šlapou na bicyklech, držíce se za ruce, luzné budoucnosti vstříc; říkám vám, je to národ na kole. Stane-li se kolo do té míry národním zvykem, jest nutno uvážit, jaký asi má vliv na národní charakter. Nuže, řekl bych, že:

1. člověk na kole si zvyká starat se sám o sebe a neplést se druhému do jeho kol;
2. čeká na svou příležitost a ihned přišlápne, dostane-li se mu ždibec volného místa;
3. maže si to dopředu, aniž by se musel příliš pachtit a aniž by s tím dělal sebemenší rámus;
4. i když někdy jezdívá spáren nebo v davu, člověk na kole je více izolován a uzavřen v sebe než lidé pěší;
5. kolo zřizuje mezi lidmi jakousi rovnost a stejnorodost;
6. učí je spoléhat na setrvačnost
7. a vychovává v nich smysl pro ticho jako v bavlne.

Čímž jsem řekl o kolech víc dobrého, než si o nich myslím; a nyní, když už se mi nemohou pomstít, pravím veřejně, že je nemám rád, jelikož shledávám poněkud nepřirozeným, aby člověk zároveň seděl a kráčel. Kráčet vsedě, i to může mít koneckonců vliv na tempo a vývoj národa. Je možno pomalu šlapat a přitom se dostat rychle kupředu. Je to vidět na tom, jak daleko se ti Holanďané dostali, ačkoliv šlapou zvolna skoro jako ve zpomaleném filmu. Ale já, člověk pěší a mávající rukama, jim nebudu rušit jejich kola; ať každý národ putuje za svou hvězdou, jakými prostředky umí.

Ještě jedna věc je nápadná na nizozemských ulicích: psi. Nemají totiž náhubků; následkem toho se napořád smějí téměř nahlas a neperou se a nekoušou nikoho a nevrčí na sebe s

takovou tou střeoevropskou podrážděností; z čehož je vidět, že svoboda bez náhubku není pro kočku, nýbrž pro psa a pro nás lidi a že je vynikajícím darem božím, amen.

GRACHTY A KANAALY

Totíž to je tak: tam, kde u nás bývá uprostřed mezi domy ulice, je v Holandsku uprostřed mezi domy jednoduše voda; tomu se říká gracht, a když ta voda teče od města k městu, je to kanaal. A na břehu té tiché vody není žádné zábradlí, nýbrž tiché a veliké stromy a tichá průčelí domů s jasnými okny; a to všechno se tiše zrcadlí v té vodě.

Praví se, že ty grachty jsou vlastně vodní dráhy a že staří Holanďané po nich prostě dopravovali zboží po celém městě. Nechci to popírat; občas po nich skutečně vážně a tiše plyne loď s bandaskami mléka nebo nákladem květin. Avšak podle toho, jak věci vypadají, bych spíše řekl, že staří Holanďané stavěli svá města z domů a vody hlavně proto, aby tak říkajíc jedním vrzem postavili dvě města: jedno nahoře a druhé zrcadlené ve vodě. Protože nemohli vzhledem k rozsahu své země růst tuze do šířky, zdvojnásobili své rozměry vertikálně: odrazem ve vodě. Protože na svém písku se nemohli příliš rozmáchnout do výše, udělali to prostě obráceně: nazrcadlili si to do hloubky. Nahoře tiše a vážně žijí lidé; dole ještě tišeji a vážněji se pohybují jejich stíny. Nedivil bych se, kdyby v zrcadle grachtů se pohybovaly odrazy lidí z minulých staletí, mužů v širokých krejzlíkách a žen v čepcích. Ty grachty jsou totiž velmi staré a následkem toho jaksí neskutečné. Jako by ta města ani nestála na zemi, nýbrž na svém vlastním zrcadlení; jako by se ty solidní ulice nořily z bezedné tůně snů; jako by ty domy měly být zároveň domem i obrazem domu.

Jsou grachty živé, po kterých plují lodi a lodičky, a grachty zarostlé zeleným povlakem řas; grachty chudé, jež páchnou bahnem a rybinou, a důstojné grachty, určené, aby v plném lesku obrazy průčelí patricijských domů; posvátné grachty, ve kterých se zrcadlí kostely, a zašlé, osleplé kanály, ve kterých se neobrazí ani oko boží. Grachty v Delftu, kde se zrcadlí červené domečky, a grachty v Amsterdamu, ve kterých se zhlížejí černé a bílé štíty vysokých loďařských domů, a grachty v Utrechtu, zařízené hluboko do země, a opuštěné, malé grachtíčky, které vypadají, jako by na ně dosud nevzkročila lidská noha (obutá člunem), a grachty zasypané, po kterých zůstalo jenom jméno.

Ale nejgrachtovitější to je, když kvečeru se roní na ztemnělé kanály hlas zvonkových her z věží. Je to jako těžké krůpěje zvonící na temné a pokojné hladině vodní. Jako by ty tiché grachty napršely a slily se z pobožného zvonění set a set let.

STARÁ MĚSTA

Jsou si všechna podobna, ať jím je Delft, či Gouda, či Leiden: pásy tichých vod a staré cihlové katedrály s klenutím dřevěným jako břicho kupecké lodi, a parádní radnice a radničky vyzdobené vším krumplováním okázalého a bohatého měšťanství, a ctihodné městské váhy, a věžaté brány, a rybné tržnice, a staroslavné univerzity, a památné domy, ve kterých byl kdysi zavražděn nějaký hrabě Oraňský nebo kdo, a tiché uličky bez dějin, jež samy jsou kusem nějakého šestnáctého nebo sedmnáctého století a dřímají mimo čas za svým spícím kanálkem.

A ty domy bývají nakloněné jako písánská věž, neboť jsou postaveny na písku; někdy jsou jen dva lokte široké, protože stojí na jehlách a každá píd' pevné půdy je v této zemi vody a písku příliš vzácná; aby se šetřilo místem, vede do hořeních pater místo schodů jen takový uzoučký a strmý slepičí hřád, a proto se nábytek musí dovnitř stěhovat okny, protože po těch schodech by to nešlo; a proto mají ty domy nahoře štíty, aby měla na čem viset kladka s provazem, a proto jsou ta okna tak široká; a proto konečně jsou Holanďané lidé usedlí, kteří zbytečně neběhají po ulicích a hospodách, neboť když už se jednou člověk po těch strmých schodech dostane domů, je rád, že nemusí zase slézat, nýbrž sedí doma za vyleštěným oknem a dívá se do šikmého zrcátka, co se děje na ulici (ale neděje se na ní nic, protože každý je doma, neběhaje zbytečně venku, a dívá se do šikmého zrcátka), – hle, jak vše souvisí s povahou půdy. Proto se holandská městská architektura během staletí nijak podstatně nezměnila; takový dnešní Oud nebo Dudok mohl vzít tytéž pěkné, domapečené, hladké cihly a táž jasná a veliká okna, z jakých je postaven starý Delft nebo Utrecht, jenomže měl drobet víc místa k stavění nových čtvrtí; ale jinak jsou ty nové ulice stejně konstruktivní a stejně moderní jako ty staré, zrcadlené ve stoletých grachtech. Jen si mrkněte pootevřenými dveřmi do lidských interiérů: podnes jsou to průhledy jako z obrázků starého Vermeera van Delft.

A když jsem řekl van Delft, říkám ještě van Gogh. Člověk docela jinak pochopí kolorit van Goghův, když vidí kolorit země holandské, ty barvy skoro emailově jasné, ty cihlové červení, šťavnatě zelené pasty, žlutý písek, jasně barevné vývěsní tabule, tu radost z čisté barvy jiskřící v čistoučkém vzduchu: to všechno přinesl van Gogh ze svého Holandska, neboť barvy Francie

jsou naprosto jiné, topolově stříbřité a modravé a opálově šedé; stačilo toho Holand'ana drobet rozzhavit jižnějším sluncem, a byl z toho van Gogh ve své nejlepší formě.

Města stavěná na pilotách: to dalo holandským městům ještě jeden ráz. To je totiž tak: když se mělo postavit město, vzal se kus vody, obehnal se hrází, vysušil se, a pak se tam nastavěly domečky. Holandská města nerostla chapadlovitě, nýbrž v soustředných pásech; proto nemají městských periférií, nerozlízají se jako vyrážka, nýbrž sedí pěkně kompaktně na zelené louce. Abych tak řekl, tam, kde se končí katedrála, začíná se kráva, a vice versa; na zelené pastvině zčistajasna stojí červené městečko; což je krásné a čistě holandské.

OD MĚSTA K MĚSTU

A od města k městu vedou rovné silnice se starými alejemi, jako za starých časů starého Hobbemy; podél silnic kanály, bez konce kanály čtvercující bez konce rovný kraj; kanály s bárkami, kanály s plachetkami, kanály s kvetoucími lekníny; a na obzoru aleje topolové, řady vrbiček, rodiny větrníků a věžičky kostelů; kanály místo mezí, kanály místo cest, kanály místo plotů, kanály místo pšín. Sedlák sváží seno na bárce, jede na člunu dojit krávy, obhlíží své pole stoje na loďce a odstrkuje se bidlem; ubírá se z místa na místo vestoje; nevím, zda neorá či nežne stoje na své lodičce. Místo oplocení má kolem svého domu kanál; místo vrátek jednoduše zvedací most, a je to.

Od města k městu vedou rovné kanály; ale ty kanály nejsou v zemi jako jinde, nýbrž tak říkajíc nad zemí: hladina vody jest nad hladinou země, voda teče nahoře a lidé si to šlapou dole, lodi jim plují skoro nad hlavami, ale ti lidé mají pevnou důvěru k svým hrázím a ke své vodě; snad ta důvěra ty hráze podpírá. A abyste věděli, tady voda teče jaksi obráceně, totiž zdola nahoru; z níže položené země a z jejích kanálů a stružek se pumpuje nahoru, do řek a průplavů; a proto máte u těch kanálů celé aleje větrných mlýnů, které nemelou zrní, nýbrž vodu; tahají ji ze stružek do kanálů, z kanálů do průplavů, z průplavů do řek, a z řek ta voda už vyteče sama, abych tak řekl, per vias naturales.

Ale dnes už většina těch mlýnů nemá rameny a nemele vodu, nýbrž slouží jen jako symbol Holandska; a voda se čerpá elektřinou.

ČLOVĚK A VODA

Tož to jsem viděl na vlastní oči, jak se dělá Holandsko. Je to jako s jejich městy: vezme se kus moře, ohradí se a vypumpuje se; i zůstane dno, na něž pořádný kus Evropy dodává řekami své nejlepší bahno a moře jemný písek, Holanďan to vysuší a zaseje na to trávu, krávy ji spasou, Holanďan je podojí a udělá z toho sýr, který v Goudě nebo Alkmaaru prodá do Anglie; což je, mimochodem, názorný příklad koloběhu hmoty.

Takové bývalé dno se jmenuje polder a pozná se podle toho, že vypadá nadmíru spořádaně, žírně a líbezně a že ničím nepřipomíná takovou patetickou věc, jako je zápas člověka s vodou. Ty slavné poldery jsou totiž neobyčejně přímočaré; když se Holanďan dal do toho, aby si sám stvořil zem, udělal si ji pěkně po lidsku, to jest podle lineálu, jako když se řezou prkna. Křivolaké jsou dějiny člověka; ale přímočaré je dílo jeho.

Viděl jsem práce na vysušení Zuiderského moře. Představte si skutečné moře, které by se vešlo tak asi mezi Kladno, Příbram, Tábor a Kolín; moře s bouřemi a ostrovy a parníky a veškerým mořským příslušenstvím. Na jedné straně staví lidé hráz, je třicet kilometrů dlouhá, ale je to jen hračka proti té široší vodní ploše; na té hračce pojíždějí vláčky se švédskou žulou, denně o nějaký metr dál; a až to bude hotovo, udělá se uprostřed toho moře řeka a uprostřed té řeky ostrov; a pak se to moře vypumpuje, a za nějakých třicet let přijdou černobílé krávy –

Ano, ale už teď jsou starosti, komu to mořské dno pak rozdělit. Sedlák z Fríska nepůjde ze svých pastvin a cibulář z haarlemských polderů nebude chtít opustit své záhony; bude to trvat desítky a desítky let, než se ze slané pastviny stane žírná a suchá prst'. Ale vláčky na hračkové hrázi jezdí dál; a holandský národ buduje den za dnem dílo, které teprve přespříštím pokolením ponese koule sýra a tulipánové cibule.

A kde nejsou hráze, tam se mořské břehy jednoduše upletou z proutí, aby ty písčové přesypy nesklouzly do vody. Představte si, že jenom košatina a písčový val rozdělují moře a zemi; kdyby ta košatinka povolila, poteče moře polovině Holanďanů do dřeváků. Proto tam roste tolik vrbiček, aby bylo z čeho plést břehy.

NA PLÁŽI

Ale než se ta země dotkne rovného moře, tož se docela maličko nahrbí táhlými kopečky a hřbítky; to jsou staré dyny, sypký písek vyvalený mořem, miniaturní pustinka vroubící zemi polderů; nejdřív křoví a hájky, a pak už jen trochu trávy, a pak už nic než pískový přesyp; a v něm se chvěje ve věčném mořském větru jen tuhý trs kostřavy nebo ostřice; vězte, že ta třesoucí se travina je sem pořád a pořád sázena; vězte, že ta suchá stébla mají své veliké poslání: aby držela svými kořínky sypké dyny; aby chránila břehy Holandska.

A u paty písečných dyn se táhne hebký písek pláží prolévaný přílivem a odlivem, plný mušliček, strand lázní a lázniček a koupališť, kam oko dohlédne, a ještě dál; samé stany a koše, tábořící rodiny, děti hrající si v písku, spokojené popelení celého národa na mírném sluníčku; a pak už jen moře, šedé a hučící, parník, který si to hasí někde z Hoek van Holland, vlhký dech oceánu, pach rybiny, veliký třpyt a zrcadlení; člověče, tady bys vydržel hodiny, dívaje se k obzoru a přesypaje teplý písek mezi prsty; už asi nepopluješ v tamtu stranu, ale to je jedno, svět je veliký.

A viděl jsem, nevím už, kde to bylo, v Nordwijku, nebo Katwijku či kde, Útok Medúz; to vám byla celá pláž hustě poseta jejich průsvitnými, rosolovitými tělesnými pozůstatky, podobnými kravincům duchových krav; a když jsem vlezl do moře, nemohl jsem už uhýbat měkkým a chrchlovitým dotykům jejich chapadel; utekl jsem zděšen a lítostiv; moře bylo toho dne tak krásné, jako dosud jen třikrát v geologických dějinách světa. A viděl jsem jedné noci moře světélkující; to kdesi na hřbetě vlny prošlo zelené zazáření a rozlilo se do šíře jako blesk, který se rozpouští ve vodě; chvílemi celá hladina zaplála studenou fosforescencí, která se valila ke břehu a tam zhasla. Ostatně mám na to svědky.

Ale nejkrásnější je nedělní moře, moře demokratické, vroubené dětmi a zahrazené jejich důlky a hrázemi z prohřátého písku; to je zvláštní, to moře dětí vám je stejně veliké jako moře oceánských parníků.

PŘÍSTAVY

Nezapírám to, jsem bídná pozemní krysa; snad právě proto mne okouzlují přístavy, kde jaký vidím, i když je to jen černý kůl s přivázanou kocábkou. Po jisté stránce dávám přednost

přístavům rybářských bárek, lodičkám se stěžni a rahny a plachtami a lanovím; neboť toto jsou lodice snů, plachetnice dobrodružných cest...

“Stáhněte boční plachtu!” zvolal kapitán. “Šest mužů k čerpadlům! Přetněte lana!” Kde jste, staré brigy a šalupy a trojstěžníky vyzbrojené kulebrínami, kde jste, opilí kapitáni mávající devíticásou kočkou a skoupě odměřující reptajícímu mužstvu plesnivé suchary a červivou vodu? Z té staré krásy už zbývají jen bárky slanečkářů s červenou plachtou, která zdálky vypadá bílá, s rozvěšenými sítěmi a rozvážným kutěním rybářů v monumentálních nohavicích; ale i tady je dobře postát, zešíroka opřen o zábradlí, a odborně plivat do černé vody a zamyslet se hluboce a klikatě jako ty odrazy stěžňů –

Stáhněte plachty, hoši, a sviňte lana; kampak se hrabat s brigami a škunery tadyhle ve vodách Ije či Maasy, v bassinech rotterdamských, v dokách a vaartech Amsterdamu; kampak se hrabat mezi ty pupkáče s obilím, ta pandera s uhlím, ty tanky, elevátory, sila a jeřáby a pojízdné mosty a bagry a bílé paqueboty z Jávy a Indie a z Guayany a zavalité motorky a parníčky lodivodů, mezi ty nákladní machny, které se zahazují s pakáží všech prokletých přístavů světa, a šedivé men o'war, a líné vlečňáky, kampak se hrabeš, člověče, se svým suchozemským slovníkem mezi tyhle bučící mořské krávy a slony a černé svině, do toho nesmírného mořského chléva, kde to funí, krmí se, spí a zvoní a řinčí řetězy, koukej, tady ti hnědí Malajci s květovanými turbany, koukej, ta slizká a olejnatá voda: to je roztok zlata z celého světa.

Pak se řekne malá země. Zemička, která má své paluby po celém božím světě. Maličká země, ale přísátá k prýštícím vemenům Veliké Vody; tady ji slyšíte pít, až se zalyká.

A večer v uličkách u přístavu se rozžehnou stažené rudé záclony, orchestriony řinčí a bachraté holky vyplouvají do černých vod noci, staré a utahané nákladní koráby čekající na své kargo.

PO RŮZNÝCH CESTÁCH

Nic platno, chceš-li poznat kraj, musíš vystoupit z vlaku a ubírat se pěšourem, po kole, autem, autobusem, lodí nebo koloběžkou; neboť koleje protínají krajinu řezem tak říkajíc chirurgickým, kdežto silnice a řeky ji prostupují organicky, cestami, kterými se po staletí

ubíral život. Vidíš z vlaku krajinu jednotvárnou a bez kouzla; rozběhni se po ní jinými cestami, a objevíš v ní stromy, lidi, vesnice, kus dějin a dokonce i duši kraje.

Pokud však putuješ po zemi nizozemské, hled', abys neměl tuze naspěch; neboť co chvíli ti zvednou před nosem most, aby mohla proplout loď s nákladem salátu nebo másla a aby ti genius loci mohl šeptat: "Času dost, času dost; já už tu jsem, člověče, nějakých šest set let."

Poldery holandské, jaká škoda, že jsem propásl dobu tulipánů a narcisů a tacet a celé té krásy políček holandských; už jsem viděl jen vykopávat cibulky, jako u nás se kopou brambory; ale viděl jsem aspoň kosatce v květu a pole delfinií, strychy zlatých lilií, měrice růží, hektary letniček, lány školek a záhonů a pařenišť; viděl jsem celé krajiny pod sklem, kilometry skleníků, velkovýrobu flóry, industrii květin, bez konce továrny na vegetaci; vagóny květin, lodní náklady květin, letadla s květinami upalující do Anglie. A v lidských příbytcích okna přetékaná květinami, na každém stolku kytice, na každém rohu květinářka, na grachtech lodi květin. Horečná sezóna růží, vlčinců, leknínů, lathyrů a sibiřských kosatců. Rozária zpěněná růžemi rudými, žlutými, bronzovými, chladivě bílými. Boskety azalek, houštiny pěnišníků, džungle cesmín a bobkových střemch.

A nejpěknější zahrádky světa, zahrádky domečků nizozemských: miniaturní, nesmírně svěží hojnou prškou nebeskou, překypující listem stříbrným, zlatým a nachovým, zasypané milostí květů; maličké terásky s polštáři šanty a tařičky, bazénky jako dlaň s rudými lekníny, houštíčka dřívíálů, lesíčky zlatých jalovců a modrých cypřišků – Copak o to (pravil závistivý zahradník v mém srdci), jim se to dělá; kdybych já měl takovou hebkou rašelinnou prst', kdyby mně napršelo tolik požehnané vláhy, kdybych já měl takovou měkkou zimu a ty kultury a ty peníze a vůbec, tak by mně to, holenku, taky tak bujelo ostošest, nemyslíš?

Ano, zahradníku, bujelo; ale ono je ještě něco na těch květinkách holandských. Člověče, pět set let zahradničení, to už je vidět i na těch kytkách; heled', jakou mají zvláštní důstojnost, a jakpak se tomu říká, zkrátka takovou tu distingvovanost; ono se pár set let nedá v ničem přeskochit. A pak, abych ti řekl, je tu ještě něco divného, a to je holandské světlo.

HOLANDSKÉ SVĚTLO

Holandské světlo vám nemohu dobře nakreslit; ono je tak čisté a průhledné, že vidíte každý obrys a detail až na kraj světa – proto oni ti staří malíři tak jasně a skoro až s lupou propracovávali své obrázky do nejmenších podrobností; to dělá ten zdejší rosný vzduch. A krom toho holandské světlo dává barvám takovou zvláštní čistotu; jsou nesmírně jasné, ale nejsou žhavé ani křiklavé; jsou jako čerstvý květ pod krůpějí rosy. Jsou čisté a chladné. Abys teda věděl, světlo má veliký vliv na umění a květiny a mimoto na dívčí plet’.

PASTORÁLE

Holandsko, toť voda. Holandsko, toť květinový záhon. Holandsko, toť pastvina. Zelený polder mezi kanály a na něm černobílé krávy, nebo černé krávy s bílou hlavou, nebo černé krávy s bílým pásem a modrou hubou, nebo černě a bíle skvrnité jako sviňský bob; krávy s dečkami na zádech, aby nezmokly; stáda pasoucí se, snící nebo přežvykující; kravky důstojné a urozené jako mevrouws, hotová hovězí honorace s rodokmeny, patricijky mezi kravami. Kam oko dohlédne, samá hedvábná louka posetá černobílými stády. To je pravé Holandsko.

To je to pravé Holandsko: zelený polder mezi kanály a na něm stáda koní, těžkých valachů fríských, klabonosých a plecitých, s nohama jako sloupy a hřívou vlající. Nejsou ohrazeni ničím než kanálkem, který není v té vysoké trávě ani vidět; vypadá to, jako by se mohli rozběhnout až do Utrechtu nebo Zwolle, jako by ten širší kraj patřil jim, těžkým hrabatům svobodné říše koňské. To je to pravé Holandsko.

Zelený polder mezi kanály a na něm bílé ovečky, kudrnaté duše spravedlivých na zelených lukách ráje. Zelený polder mezi kanály a na něm černá čuňata chrochtající na znamení souhlasu. Zelený polder mezi kanály a na něm sta a sta slepic. Nebo rousnaté kozy. A nikde ani človíčka: to je to pravé Holandsko.

Až vpodvečer připluje člověk na lodičce, sedne si na verpánek a dojí vznešené krávy. Nebe na západě zezlátne, někde v dálce zabučí parník, a to je všechno; žádný pasák tu nehaleká, nezvoní zvonky krav vracejících se do chlévů, ba ani ten člověk na verpánku neřekne “hy nebo “nó”.

Po kanále se tiše šine loď naložená bandaskami mléka; po silnici si to valí celé konvoje nákladních aut s bandaskami mléka; a vlaky s bandaskami mléka supají k městům. Pak přestane i to, a je nadobro ticho; žádné psisko neštěká, žádná kráva nebučí ve chlévě, žádný kůň nebouchne kopytem o pažení svého kotce, nic; jen někde na obzoru za černými a němými poldery spících stád se mlčky majáky šťourají ve tmách tykadly svých světél.

To je to pravé Holandsko.

LOUD HOLLAND

Vedle pravého Holandska je ještě tak řečené Staré Holandsko; ale prosím, abyste to dvojce nezaměňovali: pravé Holandsko je totiž z velké části staré; ale Staré Holandsko z velké části není pravé.

Jsou, dejme tomu, rybářské vesnice, které se neživí rybami, nýbrž turisty a malíři (zejména kýčaři); v takové staré vesnici se pěstují staré domy, staré lodi, staré kroje a staří rybáci s věnečkem vousů a mohutnými plundrami. Na ostrově Vollendam se pěstují nejrozsáhlejší kalhoty, na hlavách beranice a na ženských pruhované sukně a křídlaté čepce; na ostrově Marken se lid žije krátkými širokými kačaty, pestrými živůtky a rozpuštěnými vlasy; za to dostávají sustentaci od státu a prodávají dřeváky, pohlednice, krajky a jiné památky turistům, kteří projíždějí v nacvoknutých lodích, fotografují stařeny a děti ve starých krojích (půl guldenů za jednu osobu), vlézají lidem do chalup (vstup volný, prodej pohlednic), zkrátka je to strašně romantické; lid tu mluví zejména anglicky, německy a francouzsky.

Nechci se vám vydávat za duši útlocitnou, ale měl jsem drobet pocit zahanbení; jaksi mne pokořovalo, že se ti lidé prodávají turistickým voyeurům. Odplížil jsem se stranou, abych si udělal snímek rybářských bárek (pro ten případ, že bych si někdy chtěl sroubit lodici snů); z jedné bárky se vynořil kostýmovaný rybář, planoucí hněvem, a hnal se na mne s koštětem: Mne nesmí nikdo fotografovat, mne ne, mne ne! – Ulevilo se mi: tento muž byl aspoň pravý.

Slyšte, krajané, i nás čeká tento problém; i my bychom rádi aspoň někde udrželi kus lidového svérázu v kroji a bydlení; i u nás se vyslovila myšlenka subvencionovat folklór jako jakýsi národní park. Budu litovat každé dřevěné chalupy, která zmizí, každého vyšívaneho rukávce,

který se přestane nosit; ale nerad bych viděl Markeny a Volldendamy na našem Slovensku. Není to dost důstojné – pro ten folklór; ani pro ty lidi.

Ale ještě je staré Holandsko, které nevypadá jako vycpané nebo kostýmované; ještě tu běhají služtičky v zeelandských čepcích; ještě se nosí v polích dřeváky, ale ne proto, že je to folklór, nýbrž proto, že dřevák je vlastně malinký člun na šlapání do vody. Ještě jsou beguináže a chudobince a stařince, jak je maloval Israels; nikde nevidíte tolik starých lidí jako v Holandsku, jsou jich plné lavičky, hřejí se na milosrdném slunku, nevysazení zlé samotě starců. Ta křesťanská vlídnost k starým je také pravé staré Holandsko.

Co se týče národní hudby, sestává hlavně z harmoniky. Je to velmi zdravý hudební nástroj, neboť náramně podporuje vzrůst ramen do šířky.

NOVÉ HOLANDSKO

Ale kdybyste se mne zeptali, co se mi v Holandsku líbilo nejvíce, tedy vyhrknu bez dlouhého rozmýšlení, že lidské příbytky. A krávy. A přístavy. A Vermeer van Delft. A květiny. A grachty. A obloha. Ale jelikož jsem nejdříve řekl příbytky, tož příbytky.

Nevím, jaké mají v Holandsku ženy postavení, ale myslím, že (odborně řečeno) preponderantní; neboť v celém Holandsku panuje čistota přímo ženská. Nechci říci, že tu vládne spodnička; ale nesporně tu vládne utěrka. V Anglii jsem se divil, jak tam lidé opevňují svůj dům – svůj hrad proti ulici: mříží, zahrádkou a ještě oponou břechťanovou. V Holandsku jsem se divil ještě víc, jak tu lidé spojují dům a ulici: před okny zahrádka ničím neohrazená, a ta široká, vyleštěná okna nezastřená, aby každý mimojdoucí mohl vidět blahobyť a vzorný život rodiny pod domácí lampou. Holandská ulice je vlastně interiér; je to jen společná chodba sousedů; proto je tak čistá a spořádaná.

V Holandsku se nebudují domy, nýbrž ulice; domy jsou už cosi jako vnitřní zařízení. Jsou to skříně a skříňky pro lidské bydlení; také se na nich utírá prach jako na ctihodném rodinném nábytku. A když do nich vlezete, všude samé okno, samé široké zasouvací dveře, aby se ten sporný prostor rozšířil. A na stěnách samé krajinky, jako by to byla okénka ven, do boschů a polderů, na mlýny a kanály. Hrome, vždyť tohle je starý Cuyp a tohle je starý van de Velde;

toto je starý porculán z Delftu a toto je empírový cín; holenku, to nejsou jen staré věci, to jsou staré rodiny.

A pak ty zbrusu nové ulice a čtvrti. Co se jinde nadělá řečí s novou architekturou, s urbanismem, s dělnickými domy a jinými vymoženostmi; tady toho nastavěli na kilometry, a některé ty dělnické ulice a čtvrti jsou tak asi to, jak by si člověk představoval, že by se mělo bydlet za sto let: strašně široké ulice s trávníky pro děti, slunné a zrovna zářivé domy ověšené balkóny, samé sklo, samý vzduch – a všude samá cedulka: te huur nebo te koop; ty krásné nové čtvrti jsou totiž z poloviny prázdné.

Svým způsobem dává Holandsko moderním architektům příklad: stavět účelně, ano; stavět pro moderní život, s využitím všech bytových vymožeností, ano; ale přitom s jakousi samozřejmostí a zralostí zůstat věren duchu země, tradici, národnímu charakteru nebo jmenujte to, jak chcete. Holandská moderní architektura je velmi moderní; ale je také velmi holandská.

I tady si řekněme s trochou závisti: v ničem, v žádné lidské práci se nedají přeskočit staletí. Dejte nám pár set let, a budete koukat, co pořídíme.

STAŘÍ MISTŘI

Abych už nechodil kolem jádra věci; totiž abych už nechodil kolem Mauritshuisu a Rijksmusea a jak se jmenují ty všechny obrazárny a galérie a sbírky a muzea. Co jsem se už nakoukal na staré holandské malíře, v kdekteré galérii jsem se naskytl; někdy mne těšili, někdy mne jen tak mírně poutali; ale teprve v Holandsku jsem byl mezi nimi doma.

Říká se jim “malí mistři”, protože většinou malovali malé obrázky; ale ty malé obrázky malovali pro ty malé domečky a pokojíčky, co se podnes dívají do těch malých uliček a grachtíků; žádné chrámové oltáře, žádné palácové fresky a plachty; člověče, tady se muselo šetřit místem i v malování.

A říká se jim “malí mistři” také proto, že místo svatých Šebestiánů a Nanebevzetí a svatých rodin a Dian a Venuší malovali malé věci života, jako je podřezaná kachna, ctihodný strýček z mamčině strany, sedláci na kermessu, krávy na pastvě nebo bárka na moři. Co se týče těch

svatých Šebestiánů, jděte se podívat do holandských katedrál: kalvinismus je vysmejčil ode všech model tesaných, řezaných i malovaných a nechal je prázdné jako koráby nenaložené zbožím a vytažené na písek; sochařství se z toho už nesebralo dodnes, a malířství se muselo vrhnout na věci pozemské; vyhnáno z chrámů, vniklo do kuchyně, do hospody, do světa chrapounů, kupců, tetek a dobročinných spolků a ulebedilo se tam s nápadným uspokojením. Co se týče těch Dian a Venuší, snad jim překážel zdejší puritanismus, snad také klima; v tom vlhkém a reumatickém prostředí to nuditě zrovna nesvědčí.

A tak dílem z nedostatku místa, dílem následkem reformace vzniklo holandské umění, pozemské, drobné a buržoazní. Ale to ještě není to, co bych chtěl říci. Řekl bych, že holandský malíř nemaloval vestoje jako Tizian, ani leza po lešení jako Michelangelo, nýbrž vsedě. Protože seděl, dal si s obrázkem práci, vyplával s rozkoší podrobnosti, díval se na věci zblízka, důvěrně a bez odstupu. Protože seděl, narovnal si na stůl květiny nebo ryby, číši vína, hrozny, langusty, melouny a jiné potěšení očí a teď se s tím mazlil na plátně. Potter maloval svého býka z podhledu, tedy vsedě; Vermeer van Delft maloval své figury ze zorného úhlu, kterému fotografové říkají Bauchperspektive, tedy vsedě. Brouwer a Ostade seděli v selských krčmách. Jan Steen posedával mezi městskými mazavky a paničkami. Cuyp se usadil v přírodě a maloval krajiny. Ruisdael seděl doma a maloval krajiny. Jen starý Breughel se díval jako ze střechy, ale to byl vlastně Belgičan.

Je to umění sedících malířů pro sedavé měšťany; městské umění, které někdy maluje sedláky, ale s povýšenými ouchcapky usedlých městských kupců. Mají rádi zátiší. Mají rádi anekdotické obrazy; anekdota je zábava lidí sedavých. Ty obrazy nejsou malovány pro galérie, po kterých se chodí, nýbrž pro pokoje, ve kterých se sedí. Holandské umění objevilo novou skutečnost tím, že se odebralo domů a sedlo si.

Svět, ve kterém se sedí, je klidný, povídavý a pomalý; je intimní, neslavnostní, sousedský a trochu klepavý; všímá si věcí nejbližších, čímž je vlastně objevuje; pozoruje zblízka a zálibně. Přinuťte exaltovaného člověka, aby si sedl; okamžitě ztratí patos a taková ta veliká gesta. Nikdo nemůže kázat vsedě; může jen povídat. Holandské umění tím, že si definitivně sedlo na svou slaměnou stoličku, zbavilo sebe i svůj svět všeho rozmáchlého patosu; začalo vidět věci víc zblízka a víc zdola.

Až teprve Rembrandt, muž strašný a tragický, stojí před námi, zahalen řásným a černým pláštěm šerosvitu.

Vermeer van Delft

Nebudu vám vypočítávat všechny ty milé mistry a mistříčky krajin a žánrů a zátiší a podobizen; jsou to pěkná jména, jako Dou a Terborch, Hobbema, Cuyp a Metsu a de Hoogh, Wouwerman, van der Neer, van de Velde, van Goyen a tolik jiných; chtěl bych si s nimi ještě popovídat (vsedě a zvedaje na jejich počest bachratou a zamženou číši vína), ale nyní mám ještě plné oči oslňující čistoty, která nese jméno po líbezném městě Delftu; zářivé čistoty Vermeerovy. Dívka čtoucí dopis, děvečka kuchyňská, dáma v modrém, pohled na Delft; je to jen několik průhledů do života pokojného a domáckého, ale nikdo druhý už netrefil to jasné, průhledné, jakoby zrosené světlo holandské, to ženské ticho, tu světlou důstojnost a důvěrnou posvátnost domova vonícího žehličkou, mýdlem a ženstvím. Poutník, stoje před těmi obrazy, až tají dech a jde po špičkách, aby nic nezamazal; neboť divné, slavné a skoro tísnivé jest tajemství čistoty.

Frans Hals

A nyní už nemusíš tajit dech a mluvit tlumeně, neboť toto je případ pro chlapy. Podívej se na toho pána, jak se sám namaloval; rozvalený a natrunčený, tlustý hromotluk, rváč v nedělních šatech, hlava, která se nezatěžuje hloubáním, ruka, která se nepiplá s pemzlíkem, ale natírá to po plátně s takovou zatracenou mužskou samozřejmostí a jistotou, že to je až nestoudné. Ukrutný mistr svého řemesla. Mastí ty portréty, stěží mžouraje nevyspalýma očkama; a ono mu to žije, varhánky šustí, početné měšťky těžce dýchají ve svém sešněrování, páni radní funí a mistr to skoro vztekle metá na plátno, protože ho ta honorace asi nebaví. Genialita přímo fyzická. Jeden z těch celých a krevnatých mužů, kteří odcházejí z tohoto světa pitím a mrtvicí.

Rembrandt

Rembrandt neboli výjimka. Pravda, dělali to po něm jiní, dokonce daleko větší škola, než sis myslel, ale jeho tajemství jim uniklo. Bylo to tajemství osobní. Byl to konflikt tragického romantika se světem rozšafných mynheerů. Jeden z prvních romantiků světa, a musel se

zrovna narodit v tom jasném, maloměstském, plochoučkém Holandsku. Podnes se ukazuje jeho dům na okraji amsterdamského ghetta. To není jenom Rembrandtova adresa, nýbrž kus jeho vnitřního osudu. Útěk od protestantské střízlivosti. Stesk a vytříděnost. Hledání tmy, hledání Orientu. Člověk divně utkaný z hloubání, senzualismu, patetičnosti a strašného realismu. Z teplé tmy jeho obrazů září drahokamy a sešlost těla, bradaté hlavy talmudistů a vlhké oči Suzaniny, Syn člověka a tvář člověka; ale hlavně a nadevše znepokojivá a hrozná, teskná a nevýslovná duše člověka. Největší ironie, která ho potkala: že měl, soudíc podle množství epigonů, ve své zemi docela slušný úspěch. Přesto zemřel ve stavu konkursu; a za čtvrt tisíciletí jeho potomci ve vší formě žádají, aby byl honoris causa zrušen konkurs nad malířem Rembrandtem Harmenszem van Rijn.

Dobří lidé z celého světa se pobožně kupí před jeho obrazy, upředenyími z tmy a třpytu; ale ty obrazy zůstávají nezbadatelné. A poutník, který by si přál vidět a uhodnout tajemství malého národa aspoň z jeho umění, zůstal stát před tajemstvím podivnějším: před mystériem velkého umělce.

Malý národ

Neboť: nebýti Rembrandta, byl by si poutník odnesl závěrečný dojem, že pěkná a dobrá věc je malé štěstí malého národa. Taková hezká, hladká, úhledná a rozumná země; tak pěkně si vede a tak slušně žije. Nejsou tam hory, ale zeje tam propast smutku, záření a strašné krásy. To je Rembrandt.

A jinak je to taková spokojená a praktická země!

PO STOPÁCH DVOUHLAVÉHO ORLA

Ačkoli se mne na to v tuto chvíli nikdo neptá, přiznávám se, že nerad jezdím na cesty; připadám si v cizině jako prodaný a nesu s krajní neochotou, ba přímo s odporem všechny svízele a komplikace, které v cizích zemích provázejí i ty nejjednodušší životní úkony, jako je třeba nákup poštovních známek. Podnikl-li jsem přesto několik výprav do různých krajů, nebylo to ani tak ze zvědavosti nebo dobrodružnosti, nýbrž spíše z nedostatku fantazie; nedovedl jsem si totiž v danou chvíli vymyslet žádnou slušnou výmluvu nebo záminku, abych se jí uhájil proti lidem, kteří mne z nějakých důvodů nutili putovat tam nebo onam. Říkám to

proto, abych ukázal, že jsem nikdy nikam nejel za nějakými objevy nebo s jakýmsi programem, zatížen jakýmkoliv očekáváním, zvláštním zájmem nebo předem pojatou teorií; obvykle mne cestování přepadlo jako jakási pohroma, nenadále a proti mé vůli. Ve snu by mne nebylo napadlo ohlížet se dejme tomu po stopách dvouhlavého orla; střetl jsem se s nimi náhodou s podivem téměř takovým, jako když člověk potká v cizině krajana.

Tak například jsem se skoro lekl, když na prahu Toleda, na bráně Bisagra nueva, rozepjal nade mnou křídla ohromný dvouhlavý orel, pod jehož perutě by se vešel přinejmenším celý kolotoč. Bylo to v první chvíli asi tak překvapující, jako bych našel znak dvouhlavého orla na Měsíci nebo erb Prahy ve vykopávkách Ninive. Byla to konfrontace s dějinami; spatřil jsem na vlastní oči, že nad branami Toleda vládli Habsburkové tak jako nad branami Terezína.

Podruhé to bylo v Holandsku, nevím přesně kde, ale určitě to byl nějaký – dam nebo – huizen, – kerk či – aar; zkrátka když jsem večer zavíral oči, vzpomněl jsem si, že jsem během dne kdesi na jakési staré budově viděl dvouhlavého orla. Už to tak je, řekl jsem si, tož i nad Nizozemím panovali Habsburkové. Když se to vezme kolem a kolem, byla to svého času velická říše.

Ale jsou věci méně výslovné než znaky nad branami. Například na Sicílii mi nepadl do očí žádný znak, ale díval jsem se na tamní barok a říkal jsem si, copak tohle je, tady v Monrealu vypadá ten barok docela jinak než nahoře v Itálii; je nějaký měkčí a perníkovější, malebnější, teplejší; snad je to španělský či jaký vliv. – A po letech jsem se octl v nečekané situaci, že jsem se ve Španělsku díval na barok španělský; byl opravdu španělský, ale nemohu přesně říci, v čem to je: musel jsem při něm myslet na barok malostranský a vídeňský a salcburský, zkrátka na středoevropský barok v jeho plastické, malebné kyprosti a kudrnatosti, rozpoutané tektonice a takovém jakémsi stavitelském romantismu.

Dobrá, to jsou katolické země; ale v Holandsku co chvíli mně něco připomínalo týž dojem; byla jistá šperková zdobnost fasádnická, hravý štuk, cosi uzavřeného mezi větší intimitou a volnější fantazií než kde jinde; řekl bych, radikální nedostatek klasicismu. Něco v těch tak různých zemích na sebe pomrkává; mají jakési společné tajemství. Ve Francii, v severním Německu, v Římě byste to marně hledali; ale Sicílie a Španělsko, Nizozemí a střední Evropa mají za sebou aspoň do jisté míry společný barokní režim. Na jejich architektonické líci zůstaly jisté nenápadné, ale důvěrné rodinné rysy.

Nemíním však psát kapitolu o architektuře ani o baroku. Chci říci to: v zemích, které někdy režimem – třeba špatným – patřily dohromady, najdete i po staletích nějaké společné duchovní známky nebo stopy známek. Patrně ten jistý kulturní dotyk byl jen akcesoriem politického režimu; byl dán výměnou lidí a statků; byl náhodný a zevní, ale byl.

Najde-li poutník v tolika a tak různých zemích emblém habsburské monarchie, zarazí se nad zeměpisnou rozlehlostí říše, nad níž opravdu slunce nezapadalo. Čechy a Uhry, alpské země, Neapol, Flandry a Nizozemí, Latinská Amerika. Přitom ho v té praktické konfrontaci zarazí neodbytná myšlenka: byla to vlastně velká koncepce. Ti panovníci snad nebyli velicí; byli to podivíni a blázni, byrokrati a despoti, prostřední lidé nebo mazaní politikáři; jistě ne mužové velkých idejí. Ale ani ta historická neschopnost nebo průměrnost dynastie nemůže zastříť velikost toho jistého poslání: vytvořit ze středověké Evropy jakýsi nadnárodní celek. Byl to barokní pokus o dynastickou Panevropu, ba o více než to: o jakýs takýs svaz poddaných národů. Nemusíme si připomínat hlouposti a krutosti toho dynastického režimu; ale prostoupí-li se před vašima očima toledský orel s orlem na pražské zbrojnici nebo s kterýmkoli z těch plechových hastošů, které jsme před lety s takovou úlevou sundávali, trkne to českého člověka divnou představou, jakou to, proboha, ti monarchové zbabrali velkou skutečnost – a velkou možnost. Nikdo z nás si nevzpomene s pohnutím na habsburskou dynastii; ale velikost a světovost impéria, které náš národ – zajisté s mnohou nevýhodou pro sebe – pomohl zřídít, nás nenechá lhostejny, když potkáváme jeho stopy. Buď jak buď, byla to velká idea čehosi jako nadstátu. Pranic se nám po něm nestýská; ale přesto, myslím, bychom si mohli ne bez politického užítku říci, že i to náleží k naší národní tradici: nejen boj o národní sebezáchovu, nýbrž i vůle a schopnost vejít jako členek v rozsáhlejší, mezinárodní řád politický. Byli jsme článkem svaté římské říše; byli jsme údem barokního impéria habsburského; historikové nám mohou říci, byla-li to v obou případech jen nedobrovolná nutnost, či dějinná náhoda, či opakující se politický program našeho státního života. Opakuji: máme v dějinách svou tradici víceméně široce a víceméně vědomě pojatého politického evropanství. Snad by nám ta tradice měla co říci i dnes.

Už to jistě nebudou dynastie ani svaté římské koruny, co by z národů a států vytvářelo vyšší organizaci a světový řád; budou to skutečnosti hospodářské, bude to solidarita sociální a humánní, co dá jednou jakýsi společný režim mezkařům od Bisagry, cibulářům z polderů a nám, co jsme Češi jako polena. Nebude to žádný orel, ale něco zároveň duchovějšího i

reálnějšího, co nám všem dá nějaký společný znak. Začíná se už na tom kutit; a tu nám buď povzbuzením, že pokud nás se týče, máme v tom už jakýsi historický trénink. Můžeme říci: pusťte nás k tomu, protože my v tom už pomalu tisíc let umíme chodit. My už jsme zvyklí být v jakés takés Společnosti národů, i když nám to nešlo vždycky k duhu. Snad je v tom tak drobet naše poslání.

A tu si znovu vzpomínám na ty kulturní stopy, které jsem se domníval postřehovat v tak různých a hodně odlehlých končinách. Nemýlil-li jsem se v nich, nečetl-li jsem je zhora špatně, byla by jimi – byť jen vadně a přibližně – zaznamenána kulturní komunikace, putující od národa k národu podle linií politických styků. Byly by svědectvím jistých kladných a tvořivých hodnot, které provázejí mezinárodní politiku, i když je tak osobní, někdy násilná a dokonce tak nepopulární, jako byla politika španělských a alpských Habsburků. Snad je tomu tak; snad by nesmírně ulevilo nám a kterémukoliv evropskému národu v kulturní tísní a izolaci, kterou si nesmíme zapírat, kdyby se nad námi rozklenuly linie spojující nás s druhými národy, blízkými i dalekými, kdyby nový život probíhal nervaturami utkanými politikou v organismu našeho světa. Snad jsme si dosud dost nevšíмали toho, jaké živoucí zdroje se otevírají pod dějinnými kroky politiky. Jdete-li po stopách Habsburků, nenajdete jenom barok, nýbrž i všelikou jinou vzájemnost; flamendři našich zemí i bohémští flamencos španělští už svým jménem navazují na kulturní tradici starých Flander. Snad by s nějakým širším řádem světa přišlo na nás a na všechny veliké uvolnění a tvořivá bujarost, kermesse ducha, bohatost dionýská. Věřím, že je na politice, aby nám ostatním razila cesty.

MALÝ NÁROD

Nedávno ke mně přišel mladý Lotyš a po nějakých okolkách vyklopil otázku svého života: stojí-li za to, dělat lotyšskou literaturu a vydávat lotyšské knihy, když je to vlastně jen pro hrstku lidí. Stojí-li to za tu námahu, udržet se jako národní ostrov a vyplýtvat tolik energie vlastně jen na to, aby se vůbec lotyšsky psalo a žilo. Nebylo-li by rozumnější přiklonit se k nějaké větší kulturní oblasti a vydávat knihy rusky nebo německy, mít podíl na širších duchovních proudech, spolupracovat nástrojem světovějšího jazyka na kulturních problémech evropského měřítka –

Pane, řekl jsem mu, tohle my známe; před nějakými čtyřiceti lety kladl tutéž otázku u nás jeden mladý český nespokojenec. Dostal za to celonárodně vynadáno, což ovšem není

konečná odpověď na jeho problém. Pravá odpověď je dejme tomu v tom, že dnes k nám jezdíte vy druzí Evropané až z Revalu studovat takové kulturní osobnosti, jako je Březina nebo Masaryk, a že už nikoho u nás nenapadne lámat si hlavu tragickou otázkou Huberta Gordona Schauera, víme?

“Ano,” děl trpce mladý muž. “Jenže já jsem nepřijel z Revalu, nýbrž z Rigy; v Revalu jsou totiž Estonci. Tady to vidíte: co znamenáme pro svět, když si nás Lotyšé kdekdo plete s Estonci a Litevci? Stojí-li pak vůbec za to” a tak dále.

I když nás pro Schauerův problém už hlava nebolí, máme jiné starosti se svým postavením malého národa; někteří myslí, že se máme víc držet v zápecích než ti druzí, jiní, že se máme naopak víc hrnout do světa; jedni žalují denně na malé poměry a druzí nás denně varují před tím velikým a zlým světem, který se chystá nás sežrat. Zkrátka jsou s tím starosti; a tu nás přirozeně může zajímat, jak to dělají jinde, kde Pán zástupů nadělil lidem také jen takový národní malopodnik jako nám. To bylo – vedle Rembrandta – to, po čem jsem se v první řadě ohlížel, když jsem jel do Holandska.

Pravda: Holanďané mají mezi malými národy drobet výjimečné postavení. Předně jejich malá země je koloniální velmoc; na jednoho Holanďana pěstuje skoro sedm hnědých Javanců, Malajců a kdejakých pohanů banány, kopru a cukrovou třtinu. Za druhé mají, jak se zdá, dost peněz a bohatství, aby si mohli koupit kterýkoli titul velikosti a moci, kdyby náhodou byl lacino na prodej. Ale budiž tomu jakkoliv: žádné guldeny a žádné zámořské kolonie nepřidají ani píďe k postavě toho ani ne osmimilionového národa. Nevím, láme-li si mezi nimi někdo hlavu nad ponurým osudem malého národa, jako děláme my nebo Estonci (chei říci Lotyšové); vidět to na nich nebylo. Víc mne zajímalo, jak si v tomto svém kvantitativním stavu počínají a jak se na nich jeví.

Jeví se na nich zřejmě a nápadně: především v proporcích téměř všeho, co tu vidíte. Zdá se, že Holanďané si vytvořili cosi jako styl založený na malých dimenzích. Jejich domečky jsou menší než kde jinde; příbytky lidí jsou drobné a vzdušné jako klece. Jejich města jsou většinou malá a shrnutá jako v dlani. Až na haagský Palác míru a amsterodamskou burzu nenarazíte na žádnou rozmáchlou monumentalitu, na žádný patetický formát, na žádné vybočení z měřítek malé země. Jistá intimita a šetrnost v dimenzích je přímo vžilým formálním zákonem tohoto národa. A nejen zákonem formálním. Řekl bych biologickým. A

řekl bych ještě morálním. Vše, co si národ na svém malém teritoriu buduje a zřizuje, je jaksí v harmonii s formátem země. Tady si lidé nelhou do kapsy ani architektonickým, ani životním velikášstvím. Nepředstírají ani mrakodrapy, ani zábavní velkopodniky, ani Woolworthy; jejich ministerstva stěží se čím liší od blahobytnějších rodinných domků. Žádná kvantitativní okázalost, žádné vypjaté a křečovité gesto, žádná elephantiasis ani nadživotní velikost. Přitom jejich architektura je z nejpokročilejších, jejich stavební inženýři budují hráze a přístavy po celém světě; není to provinciální malost, co udává míru jejich životní geometrii.

Když poutník prochází tímto Holandskem, uvědomuje si, co národního charakteru a řádu se zrcadlí v drobnosti jeho měřítek. A vzpomene si na jeden nadaný národ, který na to zrovna nemá, ale přesto by chtěl světu imponovat svými kšefty a ouřady, tuhle něčím velikánským, co trčí z chudoby, tamhle něčím reprezentativním, co čouhá z nehotovosti a neladu, který si naříká na malé poměry a chtěl by se vytáhnout nad svá vlastní měřítka, který má pomícháno hokynářství a velkopodnikání – – tak trochu ve všem. Jako by nám chyběl ten pravý a spolehlivý metr. Jděte se podívat na holandský: jsou na něm také centimetry a milimetry.

Ale abych ještě zůstal u těch holandských stavebníků: protože ti lidé nebudují příliš ve velkém, mohou více dbát toho, aby stavěli pěkně a důkladně. Tady se nestaví z kvádrů, ale z dokonalých cihliček. Tady se nebudují monumentální fasády, ale krásná a bezvadná okna. Jejich židlička je nízká, ale sedí se na ní dobře a domácky. Je to malé, ale není to fórové. Žádná okázalost nezakrývá, jak a z čeho je to děláno: tož z dobré a poctivé látky. Na té kvalitě je vidět bohatství národa; ale to bohatství se zdá být rozděleno na samé drobné blahobyty. Selská chalupa vypadá jako vilka, ale i dělnický domek vypadá jako vilka; tenhle pěkný domeček je krčma, ten druhý je hokynářství a ten třetí je byrů nějaké lodní společnosti. Je v tom až nivelizace, ale nivelizace provedená tím, že spodní mez hmotného blahobytu je daleko vyšší než jinde. Není valného rozdílu mezi vesnicí, maloměstem a městem; jen přístavy se ovšem liší od té úhledné úrovně svými malebnějšími sociálními kontrasty, ale to už patří k věci.

A tady jsme u toho pravého slova: úroveň. Holandsko je země malého formátu, ale vysoké nebo aspoň dobré úrovně. Nemá velkého průmyslu, ale jeho průmysl je vysoce kvalitní. Nemá nadbytek zemědělské půdy, ale přinutilo ji k produkci nejvyšších kvalit. Základ jeho blahobytu není v moři, nýbrž v kravách a v polderech. Dobývají světa koulemi eidamského sýru a tulipánovými cibulemi; ale také si na této své národní municí dají jak náleží záležet. To

se musí vidět, jaká krásná a kvalitní práce je jejich mlékaření a zahradničení už jen pro oči; když pak vezmete do rukou odbornější prameny, abyste trochu blíž seznali, jak se to dělá, dovíte se o tak úzkostlivé kontrole, o takové obchodní a výrobní svědomitosti a kázni, o takové pěstitelské experimentaci a řekněme i umělecké pýše na dokonalost toho, co rodná zem produkuje, že začínáte odhadovat pozitivní tajemství toho malého národa. Jeho síla je v kvalitě. Jeho národní ideál netíhne k velikostem, nýbrž k jakostem. Tu kvalitnost vidíte na všem: na práci, na způsobu života, ba i na samotné přírodě; kdybyste honem měli říci, čím Holanďané ve světě vynikají, nenapadne vás žádná náramná velikost, nýbrž právě ta nadprůměrná, krásná, téměř dokonalá kvalita většiny věcí, jež dělají pro sebe – i pro svět. Není to jen to máslo; je to také věda. Nejsou to jen narcisové cibule; jsou to také dělnické domky. Ono to tu vypadá jako v krámě s hračkami; ale ty hračky jsou tak solidní, že se nepolámou ani nezvetšejí. Dělat dobré a řádné věci, jež něco vydrží: to znamená dělat dějiny.

A tu se pocestný nezbaví pokušení tak trochu si zgeneralizovat: Není snad tou nejlepší metodou právě pro malé národy nahradit kvantitativní ideály ideálem kvality? Nebyla by soutěživost malých národních celků na jarmarku světa nejlíp zaručena zvláštní ušlechtilostí toho, co vychází z jejich dílny a jejich krámku? Nemusí toho být mnoho, co mají na skladě; ale co tam je, je samé dobré a bezvadné dílo. Je-li náš krámek malý, pak v něm není místa pro šmízo, šmejd, polotovar a humbuk; špatné věci zabírají tolik místa jako dobré, a my toho místa na slunci nemáme nazbyt.

Nemluvím o produktech, nýbrž o něčem důležitějším, totiž o ideálech. Snad jsme si příliš vzali do hlavy, že musíme mít, konat nebo vyrábět to a to všechno ve světové soutěži kvantit. Nemohu zapírat dojem, že ten malý národ v rýnské deltě se svým způsobem zachoval jako biblická Marie: že vyvolil sobě lepší stránku.